

UOT: 821.512.162(091)

Fariz Qasımbəyli*

ŞƏRİƏT MÜƏLLİMİ SABİR TAHİRZADƏ

Açar sözlər: Sabir, Allah, İslam, şəriət, din, pedaqoq**Key words:** Sabir, God, Islam, Sharia, religion, educator**Ключевые слова:** Сабир, бог, ислам, шариат, религия, педагог

Əsrlərdən bəri sonuncu və ümumbəşəri din olan islam dini, islam dünyagörüşü türk dünyasının, o cümlədən, Azərbaycan türklərinin mənəvi aləminin, adət-ənənələrinin ayrılmaz bir parçasına çevrilmişdir. Çoxəsrlik ədəbi-bədii, fəlsəfi irsimizə islam dininin, islam dünyagörüşünün çox böyük təsiri olmuş, şifahi xalq ədəbiyyatımızdan XX əsrin əvvəllərinə qədərki yazılı ədəbiyyatımızacan bu təsir özünü hər dövrdə bariz şəkildə əks etdirmiş, dini ədəbiyyat, təriqət ədəbiyyatı və mərsiyə ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndələri tərəfindən misilsiz ədəbi incilər qələmə alınmışdır.

Sovet imperiyasının ideoloji sisteminin qəddar mübarizəsi, saysız məscid və mədrəsələrin dağıdılması, görkəmli din xadimlərinin amansız repressiyalara məruz qalması, inkarolunmaz zərbələr vurmuş olsa belə, islami dəyərləri Azərbaycan xalqının zehindən, qəlbindən, ruhundan çıxara bilmədi.

Dövlət müstəqilliyimiz bərpa olunduqdan sonra xalqımızın milli-mənəvi, dini dəyərlərimizə qayıtdığı da Ümummillil lider Heydər Əliyevin öndərliyi ilə ən yüksək mərhələyə qədəm qoydu. Məscid və dini abidələrimizin yüksək səviyyədə bərpa olunaraq xalqın istifadəsinə verilməsinə, yeni-yeni məscidlərin tikilməsinə, ali dini təhsil ocaqlarının yaradılmasına, məhz bu müdrik şəxsiyyətin rəhbərliyi, xüsusi diqqəti və layiqli davamçıları sayəsində nail olunmuşdur. Müxtəlif millətlərin, etnosların, fərqli inanç nümayəndələrinin məskunlaşdığı Azərbaycanın bu gün dünyada nümunə göstərilən dini tolerantlıq, dini dözümlülük nümunəsi olması da Heydər Əliyev dühasına məxsusdur.

Azərbaycan ədəbi-fəlsəfi irsinin görkəmli nümayəndələrinin, o cümlədən görkəmli satirik Mirzə Ələkbər Sabirin həyat və yaradıcılığında islam dininin, islam fəlsəfəsinin, islami dəyərlərin təzahürü məsələlərinin tədqiqatə cəlb olunması da xalqımızın milli-dini dəyərlərə qayıdışının bariz bir ifadəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Mirzə Ələkbər Sabir Azərbaycanın ən böyük satirik şairlərindən biridir. Azərbaycan ədəbiyyatında süjetli satirik şeirin yaradıcısı olan, milli satirik şeirimizə ilk dəfə olaraq təziyanə, qırmanc, satirik marş, satirik bəhri-təvil, sual-cavab və s. kimi janrlar gətirmiş bu böyük sənətkar istər əsas tənqid hədəflərindən olan zamanəsinin riyakar mollaları, “din xadimləri” tərəfindən “kafir” elan olunduğu kimi, sovet dövrü sabirşünaslarımız tərəfindən də “ateist”, “dinə qarşı mübarizə apararı” bir şair kimi qələmə verilmiş, ateist bədii ədəbiyyat toplularının ön səhifələri onun ateizmlə qətiyyətlə əlaqəsi olmayan, mövhumat və xurafatın, islama xələf gətirən ünsürlərin tənqid olunduğu bir-birindən gözəl satiraları ilə bəzənmişdir.

Lakin mövzu ilə bağlı əvvəlki araşdırmalarımızda ətraflı bəhs etdiyimiz kimi, şəxsiyyət etibarı ilə dindar bir müsəlman olan Sabir, kiçik yaşlarından ömrünün sonunadək, islam dininin dəyərlərinə əməl etmişdir. Yaradıcılığında islam dini əleyhinə bir misra belə olmayan şair, islami dəyərlərə, o cümlədən, Allaha və Məhəmməd peyğəmbərə məhəbbətini əsərlərində dəfələrlə tərənnüm et-

* Azərbaycan Universiteti. E-mail: fariz.qasimbeyli@yandex.com

miş, Azərbaycan müsəlmanları arasındakı məzhəb itxıflarının aradan qaldırılması, bütöv, qardaş islam dünyası uğrunda ardicil və qətiyyətlə mübarizə aparmışdır [1; 2].

İbtidai təhsilini mollaxanada, daha sonra dövrünün aydın fikirli ziyalılarından biri olan görkəmli Azərbaycan şairi Seyid Əzim Şirvaninin məktəbində alan, ardınca, 12 yaşında olarkən Şamaxı Ruhani Məclisi nəzdindəki məktəbdə təhsilini davam etdirən Sabir Azərbaycan, fars və ərəb dili fənləri ilə yanaşı, şəriət dərsləri də almış, dini biliklərə layiqincə yiyələnmişdir. 1884-cü ildə Xorasana, İmam Rza ziyarətinə gedən şair, "müəyyən fasilələrə Sabzavur, Nişabur, Buxara, Samərqənd və digər Yaxın Şərqi, Orta Asiya şəhər və vilayətlərində olmuş, bir qədər fasilə ilə İraqa gedib Kərbəlanə də ziyarət etmişdi" [3, s.10]. Onun dünyagörüşünün formalaşmasında, dini biliklərinin püxtələşməsində bu səyahətlərin əhəmiyyətli rolu olmuşdur.

Sabir, xüsusən, sevimli müəllimi Seyid Əzim Şirvaninin müstəsna təsiri nəticəsində müəllimlik peşəsini çox böyük məhəbbətlə sevmiş, bu peşə ilə məşğul olmaq onun ən ümdə arzularından biri olmuşdur. "Uyurlu pedaqoji və ali ruhani təhsil olmayan Sabir məhz özünün zəngin bilikləri, bəhmətsevərliyi, nəhayət, nadir istedadı nəticəsində hazırlaşaraq 1908-ci ildə Bakıda, Quberniya ruhani idarəsindəki xüsusi komissiya qarşısında imtahan verib şəriət, Azərbaycan dili, fars dili və rüsnaxtədən dərslər demək üçün müəllimlik hüququnu qazanır. Bu hüquq Tiflisdə Qafqaz Müsəlmanları Ruhani idarəsindən aldığı attestatla təsdiq olunur.

Bu imkanın istifadə edən Sabir Qori Müəllimlər Seminariyasının məzunu olan Hacıbala Zamanovla ələ verərək müəllimi S.Ə.Şirvaninin məşhur təhsil ocağına dəstirirdi "Ümid məktəbi"ni təsis edirlər. Öl tədris proqramı ilə mollaxanalardan köklü surətdə fərqlənən bu məktəbdə yazı təxtəsindən, stol-stuldən, xarizmədən və digər əyani vasitələrdən istifadə olunmaqla ana dili, hesab, fars dili, coğrafiya, eləcə də Qurani-Kərim və şəriət dərsləri keçirilirdi" [3, s.13].

Bəli, Qurani-Kərim və şəriət dərsləri! Şübhəsiz ki, Azərbaycan sovet ədəbiyyatşünaslığında Mirzə Ələkbər Sabirin həyat və yaradıcılığını tədqiq edən araşdırmaçıların, onun dini rühu əsərlərinin üzərindən sükutla keçdikləri kimi, pedaqoji fəaliyyəti dövründə "şəriət" dərsləri tədris etməsinə də işıqlandırılmağa cəhd göstərməmələri başa düşülməlidir. Çünki "ateist", "dinə qarşı mübarizə aparan" bir şair kimi qələmə verməyə çalışdıqları Sabirin "din", "şəriət" dərsləri tədris etməsinə qəbul etmək, işıqlandırmaq ən azından uyğunsuzluq, məntiqsizlik yaradardı.

Sabirin dərslərində Qurani-Kərim və şəriət dərsləri tədris etməsi şairin müasirlərinin xatirə və publisist yazılarında dəfələrlə öz təsdiqini tapmışdır. Aşağıda gətirəcəyimiz misallar bunlardan bəziləridir:

Dövrünün tanınmış mühərrirlərindən biri olan Haşimbəy Vəzirov 1909-cu ilin iyun-iyul aylarında Azərbaycanın bir sıra rayonlarına, o cümlədən Şamaxıya səfərə çıxmış və səfər təəssürlərini "Yol xatirətim" adı altında silsilə publisist qeydlərlə o zaman nəşr etdirdiyi "İttifaq" qəzetinin 1909-cu il 15-20 iyul nömrələrində müfəssəl təsvir etmişdir. Yol qeydlərindən aydın olduğu kimi, Haşimbəy Vəzirov Şamaxıda qaldığı günlərdə [6-9 iyul 1909] Şamaxının tədris müəssisələri ilə tanış olmuş, o cümlədən öz tədris üsulları ilə fərqlənən Əbil əfəndinin [Şamaxının tanınmış ziyalılarından biri olmuş Əbulqasım Əminzadənin], həmçinin Sabirin "Ümid məktəbi"nə də getmiş, Sabirlə görüşmüş, məktəbin dərslər planı, şagirdlərin dərslərini mənimsəmə dərəcəsi ilə tanış olmuşdur. Haşimbəy Vəzirovun bu barədə qeydləri belədir: "Şəhərdə ümumillik bir məktəb açılmayıbsa da, yarımməxfi, "kontrabat" sayığında iki məktəb davam etməkdədir. Bu məktəblərin ikisi də baqədri-İmkan üsul-cədidə yaxın bir tərzdə idarə olunmaqdadır. Əbil əfəndinin məktəbində uşaqlar ümumi-mütövviədə, tarix və riyaziyyatda, təcvid və qirəti-quranıyyada pərgərdirlər. Lakin şəriyyəti və oqayiddə bir az zəifdirlər. Sabir əfəndinin məktəbində isə bu nöqsanlar da bilmərrə məhv olub, vəqifən uşaqlar gözəl bir tərzdə təlim tapırlar" [4, s.153].

"O zaman Şamaxıdan göndərilmiş müxbir məktublarında da "Ümid məktəbi"ndə təhsil alan şagirdlərin bilik dairəsi, onların şeir və sənətə olan marağı, dərsləri mənimsəmə dərəcəsi yüksək qiymətləndirilir, Sabirin pedaqoji məharəti təqdir edilir. Belə məktəblərdə adətən bayram münasibətilə Şamaxıda keçirilən yığıncaqlar haqqında məlumat verilir. Həmin məlumatlardan aydın olur

ki, bu yığıncaqlarda Sabir də, onun şagirdləri də fəal iştirak etmişlər. Həm də Sabirin şagirdlərinin çıxışları yığıncaqda kılara həmişə dərin təsir bağışlamış, hərəkətə qarışlanmışdır. "Tərəqqi" qəzetində [8 yanvar 1909] dərc edilmiş məktublardan birindən gördüyümüz aşağıdakı sətirlər bu cəhətdən maraqlıdır. Yığıncaq və onun iştirakçıları haqqında qısa məlumat verdikdən sonra müxbir yazır: "Şəhərimizdə olan xüsusi məktəb müəllimlərinin bir neçə nəfər növbə ilə hər biri öz şagirdini məclisə daxil edib, sürudi-eydiyyə oxunmaqla hazırunu məhzuz ediyörlər idi. Lakin sayını-təqdir olan məhəziyyəti-tamə işə ancaq Sabir əfəndi şagirdininin gərəklə tilavət etdikləri Qurani-şərif və gərəklə oxuduqları sürudi-eydiyyövlərünə məxsus idi" [5, s.227].

Savadsız, yaxud riyakar mollalar tərəfindən təlim olunan köhnə üsullu təhsilə bəzi münasibət bəsləyən Haşimbəy Vəzirov yuxarıda sitat gətirdiyimiz yazısının sonunda Sabir və Əbil əfəndinin məktəbləri haqqında belə bir ümidini də ifadə edirdi: "Vəqifən bu iki məktəbdə bir qədər mütəhd iş görsələr, daxi şəhərdə məktəb namini qəsb edən külxanlar davam edə bilməz" [4, s.153].

Lakin "məktəb namini qəsb edən külxanlar" qalib gəlir. Cəmi birca tədris ili [1908-1909] fəaliyyət göstərə bilən "Ümid məktəbi" müasir təhsil, tərəqqi düşməni nüfuzlu ruhanilərin təkfiri, təziyi nəticəsində bağlanır.

1910-cu ilin avqust ayında Bakıya gələn Sabirin pedaqoji fəaliyyətinin ikinci, sonuncu mərhələsi Balaxanı məktəbi ilə bağlıdır. "Ümid məktəbi"ndə olduğu kimi, sair bu məktəbdə də bir sıra başqa fənlərlə yanaşı, "şəriət" dərslərinin tədrisi ilə məşğul olmuşdur. Bu barədə həmin Balaxanı məktəbində Sabirlə eyni vaxtda müəllimlik etmiş Paşa Vəkilov "Guldürüb düşündürən şair" adlı xatirətində yazırdı:

"Bir axşam müəllimlərdə otağında oturmşuqduq. Məktəb müdiri Əhməd Kamal bəy buraya daxil olub: - Tanış olun, məktəbimizin yeni fars dili və şəriət müəllimi, Sabir əfəndidir, - dedi və bir nəfəri biza təqdim etdi... Yaxın tanış olduqdan sonra bildik ki, bu Sabir, "Molla Nəsrəddin" jurnalında, "Hophop" imzası ilə odlu şeirlər yazan şəxsdir" [6, s.211].

Balaxanıda nəşri-maarif cəmiyyətinin təşkilatçılarından biri olan, maarifpərvər ziyalı Baxış Əhmədov 5 noyabr 1910-cu ildə "Günəş" qəzetində [№ 60] dərc olunan "Adsız məktubla cavab" məqaləsində Sabirdən "məktəbimizin şəriət müəllimi Sabir Tahirzadə cənabları" deyə bəhs edərək yazırdı: "Sabirdən bizim istayəcəyimiz şəriət, sərf, bir də türk və fars lisanları təlimidir ki, onları da kamalına ifadə ediyör və edəcəkdir də!" [4, s.154].

1937-1938-ci illər repressiya qurbanlarından biri olmuş görkəmli Azərbaycan yazıçısı, ədəbiyyatşünas Seyid Hüseyn də Sabirin Balaxanı məktəbində "şəriət" dərsləri tədris etməsinə onun 1934-cü ildə çap olunmuş "Bütün əsərləri"nə yazmış olduğu müqəddimədə [6, s.96-125] təsdiq etmişdir.

Bu misallardan da göründüyü kimi, Sabir həm "Ümid məktəbi"ndə, həm də Balaxanı məktəbində digər fənlərlə yanaşı, "şəriət" dərslərini də layiqincə tədris etmiş və dövrünün ziyalıları, tərəqqipərvər adamlar tərəfindən təqdirə qarışlanmış, yüksək qiymətləndirilmişdir.

Sabir xalqın içərisindən çıxmış, millətinin yökə-sənni, ağrı-acılarına, ehtiyacılarına gözəl bilən aydın fikirli bir ziyalı kimi müsəlmanların ətəlinə, geriliyinə, cəhəllət buxovlarında tanəzül etməsinə dözə bilmirdi.

Atəmi-İslamda bunca atəlat ta bəkey?

Bu tədanı, bu tanəzül, bu kasəlat ta bəkey? [7, s.51]

– deyib hərəy-cənan şair, düşünəcə yoldaşları, əqidə dostları maarifçi ziyalıları kimi, dünyəvi əldə olunmuş yeni yeni elmi nailiyyətlərdən, kəşflərdən təəcrid olunmuş, əsasən, natənam dini tədris verən, bir sətirəsində

İslam uşağı yatsın ayağında fələqqə,

Vursun buların başına həm mirzə tərəqqə [8, s.51].

– deyə təsvir etdiyi kimi, “falaqqa” rejimli “köhnə” üsullu təhsilin əleyhdarı, dünyəvi elmlərin öyrətilməsinin ön planı çəkildiyi yeni üsullu təhsilin tərəfdarı idi. Lakin Sabir bu təhsilin təməlinə ana dili və dini əməllərin tədrisinin durmasını ən vacib şərt hesab edirdi. Şair, xüsusən, “əcəbni” ölkələrdə “xarici məktəblərə verilmiş, ilminskilər təlif edən risalələrə mötəqəd olmuş” millətin gələcəyi olan gənclərin adlıqları təhsillərində ana dili ilə bərabər, “əqaidi-diniyyələrindən [dini əqidələrindən]” lazımlıca xəbərdar ola bilməmələrinə” təəssüflənirdi.

Böyük ədibin 1908-ci ildə “Təzə həyat” qəzetində nəşr olunan “Zəman nə istəyir? Amma Biz...” məqaləsində də milli düşüncənin inkişafı, milli oyanışla gənclərin rolu önə çəkilir. Ədib yazır: “Mələmdür ki, əfradı-insan başlıca üç sinfə təqsim olunur. Birinci sinfi uşaqlar, ikinci sinfi cavanlar, üçüncü sinfi qocalardır. Mülahizə buyrulursun, bu üç sinif insanların hansı birisi millətə, milliyətə kömək edə bilər? Hansı birisi tərəqqiyə, səadətə səbəb ola bilər?... Anlaşıldı ki, millətin pişrəfinə, səadətə bəis olan ikinci sinif – cavanlardır.

Amma hansı cavanlar? Burası böyük sualdır. Cavabına iczimi etiraf ilə bunu deyə bilərəm ki, o cavanlar rahi-nicata, tərqi-səadətə dalil, hədi ola bilər ki, oxumuş olalar, ali mədrəsələrdə təhsiləlm, təhsili-kəmalət etmiş olalar. Ana dillərindən, dini əməllərindən ziyadəsincə də olmasa, kafi qədər xəbərdar olmuş olalar. Heyf ki, mət-təəssüf bunu söyləyə bilərəm ki, millətimizin avam cavanları çox-çoxdur. Millətdən, milliyətdən bixəbər olanları daha çoxdur.

... Bilirmisən çarəmiş nədir? Bəli, çarəmiş, ən böyük çarəmiş məktəbdir. Məktəb, yəni məktəb! Helə isə hər şəhərdə, bacadırqca hər kənddə işıyaq ilə, itifaq ilə məktəb açılır, məktəbi-islamiyyə açılır; islamın o məsum balalarının saf qəlblərini islamiyyət nuru ilə təmiz etdikdən sonra cənbəni dillərini də nə qədər oxunur-oxunsun, oxutmalı; övladı-vətəni tərəqqiyə, mədəniyyətə isal etməli, islamiyyət ilə bərabər tərəqqiyə isal etməli; cənbəni tərəqqisinə islamiyyətə tərəqqisi demək olmaz; islam özü tərəqqi etməli, bunun üçün də çalışmalı!” [7, s.205].

Millətin gələcəyi, ümidi olan cavanları tərəqqiyə, təhsilə səsləyən Sabirin gənclərdən əsas tələbi ana dillərinə, dini əməllərə və dini əqidələrinə lazımlıca ziyələnmələridir. Göründüyü kimi, böyük satirik gənclərin inkişafında dini əmr və dini əqidələrə sahib olmağı bir maneə kimi görməyib, əksinə, ana dili qədər vacib hesab etmişdir. Məhz pedaqoji fəaliyyəti dövründə qələmə aldığı və bu günə qədər ibtidai dərslərdə öz layiqli yerini alaraq, məktəb uşaqlarının sevä-sevä öyrəndikləri “Uşaq və buz”, “Yaz günləri”, “Qarğa və tülkü”, “Cütçü” və s. şeirlərini təmiz Azərbaycan türkcəsində yazmaq, həm də müasiri olan qələm əhlinə və xələflərinə çox vacib bir çağırış edən Sabir, “islamın o məsum balalarını saf qəlblərini islamiyyət nuru ilə” işıqlandırılmasını da ana dili qədər böyük əhəmiyyət daşdığına “şəriət” dərsləri müəllimi kimi önəmlə vurğulayırdı.

Sabirin bir pedaqoq kimi tədris etdiyi, ümumi şəkildə “şəriət” dərsləri adlandırılan fənn ayrılıqda “Təccvid” [Quranı düzgün tələffüzə oxuma], “Qıraati-Quraniyyə” [Quranın mütaliəsi] və “Əqayidi” [dini əqidələr] fənlərindən ibarət idi. Şair bu fənləri təqdirəlayiq şəkildə şagirdlərinə aşılaması ilə bərabər, yaradıcılığında, əsasən, pedaqoji fəaliyyəti dövründə qələmə aldığı uşaqlara ithaf edilmiş şeirlərində də islam dini dəyərlərini böyük bir sövqlə təbliğ və tərənnüm etmişdir.

İslam dini ilk növbədə tək, əzəli və əbədi olan, bütün kainatın, canlıların yaradıcısı, hər şeyə qadir olan Allaha inanmağı, Ona şükr qoşmamağı, yalnız Ona şükr etməyi, yalnız Ondan diləməyi təbliğ edir. Quranı-Kərimdə Allahın vəsfinə aid bir çox ayələr mövcuddur. Məsələn, “Allahdan başqa heç bir tanrı yoxdur. Əbədi və əzəli varlıq Odur... Göylərdə və yerdə nə varsa, hamısı Onundur... Ən uca və ən böyük varlıq da Odur!” [əl-Bəqərə, 9, s.255].

Bu baxımdan, böyük Yaradana dərün məhəbbət, Onun mərhəmət, hikmət və qüdrətinin vəsf olunması dahi satirik Mirzə Ələkbər Sabirin yaradıcılığında da dəfələrlə öz əksini tapmışdır. Məsələn,

*Canəbi-həq o bəhri-biğirani-mərhəmətdir kim,
Ona mülhəq olan insan şərafəyibi-səadətdir [7, s.79].*

“Cənəbi-həq”i “sənsuz mərhəmət danizi” adlandırın şair, xeyrixahlığı, saf ibadət, günahlardan anımsız nəticesində “Ona qovuşan insanı – ruhu səadətə şərafənlmiş, xoşbəxtliyə çatmış kas” kimi qiymətləndirir.

İslam dininə görə əməllərin yaradıcısı, mərhəmətlilərin ən mərhəmətlisi olan Allah insanların ən yaxın dostu və yardımçısıdır. Quranı-Kərimdə aşağıdakı ayələrdə bu məsələ belə ifadə olunmaqdadır: “Allah Ona inanandan dostudur, onları zülmətdən çıxarıb işığa tərəf yönəldər...” [əl-Bəqərə, 9, s.257], “...Bir dost və yardımçı kimi Allah [sizə] kifayət edər!” [ən-Nisa, 9, s.45].

Müəllimlik etdiyi dövrdə şagirdlərinə daim milli, mənəvi-əxlaqi dəyərlərlə bərabər, islami dəyərləri də aşılamaca çalışın Sabir, “Ona inanandan dostu”, “cümələnin dərdinin dəvası”, güclünün, gücsüzün Xudası olan tək Allaha əl açmağı, ehtiyacı yalnız Ondan diləməyi nəsihət edərək “İsgəndər və faqir” şeirinin sonunda uşaqlara müraciətə yazırdı:

*Ey oğul, həcəti Xudaya dilə,
Dərdim zati-kibriyaya dilə.
Cümlənin dərdinin dəvası Odur,
Acızın, qadın Xudası Odur [7, s.126].*

Yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərlərin həm daşıyıcısı, həm də mübariz təbliğatçısı olan Sabir, “Məktəb uşaqlarına töhfə” adı şeirində ata-anaya hörməti ən vacib və müqəddəs borclardan biri kimi qiymətləndirərək, Məhəmməd Peyğəmbərinin məşhur “Cənnət anaların ayaqlar altındadır” [10, s.960] hədisini də sitat gətirməklə, uşaqları daim valideynlərinin hörmətini saxlamağa, onların itaətində durmağa çağırır:

*“Payi altındadır behişt ananın” –
Bu hədisi-şərifidir, inanın!
Biza lazımsa Həqqə qul olalım,
Valideynə müti oğul olalım [7, s.117].*

Şair “Həqqə qul olmağın” – iman, ibadət və əməllərində örnək müsəlmanlığın yolunun valideynlərə itaət, hörmət etməkdən, qayğılarını çəkməkdən keçdiyini diqqəti çəkir. Özlüyündə, həm də, böyük bir mənəvi-əxlaqi dəyərlər toplusu olan Quranı-Kərimdə valideynlərə hörmət və qayğı göstərilməsi bütün müsəlmanlara ən yüksək səviyyədə tövsiyə olunur: “Biz insana ata-anasına yaxşılıq etməyi [valideyninə yaxşı baxmağı, onlarla gözəl davranmağı] tövsiyə etdik... [Biz insana buyurduq]: “Mənə və ata-anana şükr et. Axır dönuş Mənadir!” [Loğman, 9, s.14]

*Ataya hörmət etməyən çocuğün,
Anaya xidmət etməyən çocuğün
Nə olur kəndi nəfsinə xeyri,
Nə də ondan vəfa görər qeyri!
Şübhəsiz, xüsrədən kənar olamaz,
İki dünyada bəxtiyar olamaz [7, s.117].*

– deyənlər Sabir də uşaqlara həsr etdiyi bu şeirində, Quranı-Kərimdə dəvət edildiyi kimi, onları valideynlərə hörmət və qayğı göstərməyə çağıraraq, anlatılmağa çalışırdı ki, əks halda, “iki dünyada da bəxtiyar olmaq olmaz”.

Quranı-Kərimdə yalan danışmaq, yalandan şahidlik etmək günah sayılan əməllərdən biri kimi qəbul edilməkdə olub, insanlar bu pis əməldən çəkinməyə çağırılmaqdadır. Məsələn, “Yalana dədanmış, günaha düşkün hər kəsin vəy halına!” [əl-Casiyə, 9, s.7]. Sabir uşaqlara təlqin etdiyi mənəvi-əxlaqi dəyərlər arasında bu məsələni də qeyd edərək, islami baxımdan yanaşaraq, uşaqlara “Allahın yalançı dost tutmaz”, – deyə, yalan danışmamağı nəsihət edirdi:

AMEA
Nizami Ganjavi adına Ədəbiyyat İnstitutu
Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı, 2019, № 1

*Hərgiz, oğul, yalan demə ki, Xuda
Dust tutmaz yalançıni əbədə! [7, s.135]*

İnsanlara istər ruhan, istərsə də cismən saflıq aşılaman islam dini mənəvi hüzur tapmaq baxımından müstəsna psixoloji əhəmiyyətə malik olan "şükür təlimi" ilə onları əldə etdikləri ən kiçik nemətlərə, dəyərlərə belə sevinməyə, nail olduqlarına görə daim böyük Yaradana minnətdarlıq duyub, şükür etməyə çağırmaqdadır. Qurani-Kərimdə bu haqda bir sıra ayələr mövcuddur. Məsələn, "...Əgər [Allahın nemətlərinə] şükür etsəniz, sizin bu şükürünü Ona xoş gələcək..." [əz-Zumər, 9, s.7], "...Allah şükərə qiymət verən və hər şeyi biləndir!" [ən-Nisa, 9, s.147]

Sabir "anbəan ona şayan olan nemətlərə görə" özünün daim Xudaya şükürünü "ədə etməsini" də ifadə etməklə öz şagirdlərinə, eyni zamanda uşaqlara, gənclərə bəxş etdiyi nemətlər, dəyərlər, gözəlliklər, hikmətlər qarşısında böyük Yaradana şükür etməyin hər bir müsəlman üçün "ibadətin sərmayəsi" olduğunu, anlatmağa, aşılamağa çalışırdı:

*Şükür sərmayeyi-ibadətdir,
Şükür pərvaneyi-itaətdir.
Ey Xuda, fəzlinə rica edəram,
Mən nəsil şükürün ədə edəram
Ki, daqiqə-dəqiqə, anbəan,
Sabirə nemətin olur şayan [7, s.88].*

"Məktəbə təğrib" şeirində uşaqları dərəcə, təhsilə, tezdən oyanmağa səsləyən şair, tezdən oyanmaq kimi gözəl bir əməlin Allahdan, çox yatmağın, ətalətin, tənbəlliyin isə şəri təmsil edən şeytandan olduğunu vurğulayırdı:

*Oğul, oğul amandır,
Çox yuxlamaq yamandır.
Çox yuxlamaq – şeytandan,
Tez durmaq – Allahdandır [7, s.108].*

Bu nəsihətlərin dindar bir müsəlman şairin qələmindən süzülməsini daim büruzə verməkdə olan Sabir əsərlərində Allaha, Məhəmməd peyğəmbərə, islami dəyərlərə və islam fəlsəfəsinə daim hörmətlə, məhəbbətlə yanaşmışdır.

Xalqımızın cəhəlat buxovlarından qurtulması, maariflənməsi, tərəqqisi uğrunda ömrünün sonuna qədər ardıcıl mübarizə aparan böyük satirik şairimiz Mirzə Ələkbər Sabir həyatının qısa bir dövründə olmuş olsa da, zamanının görkəmli mütəfəkkirləri C.Məmmədquluzadə, A.Şaiq, S.S.Axundov, H.Cavid kimi həm də bir pədaoq olaraq vətənin, millətin gələcəyi olan uşaqlara öz bilik və mütərəqqi fikirlərini, milli-mənəvi, dini dəyərləri aşılamağa çalışmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Süleymanoğlu F. Mənbələr Sabirin İslam dininə münasibəti haqqında. "İpək yolu" Azərbaycan Universitetinin Elmi Jurnalı, № 1, 2015.
2. Süleymanoğlu F. "Öz dinimizin başına əngəlləfəz biz" [Mirzə Ələkbər Sabirin İslamın bütövlüyü uğrunda fikirlərinə dair.] "Azərbaycan" jurnalı, № 3, 2004.
3. Nəbiyev B. Mirzə Ələkbər Sabir Tahirzadə Şirvanı [1862-1911]. M.Ə.Sabir haqqında tədqiqlər [elmi məqalələr toplusu]. Bakı, "CBS", 2012. [Toplayıb tərtib edən və redaktor: Alxan Bayramoğlu [Məmmədov] filologiya elmləri doktoru, professor].
4. Zamanov A. Sabir və miasirləri. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1973.
5. Məmmədov M. Sabir: mübahisələr, həqiqətlər. Bakı, "Yazıçı", 1990.

6. Miasirləri Sabir haqqında. Tərtib edən Abbas Zamanov. Bakı, Azərbaycan uşaq və gənclər ədəbiyyatı nəşriyyatı, 1962.
7. Sabir. Hophopnəmə. 2 cild. II cild. Tərtib edən Məmməd Məmmədov. Bakı, "Şərqi-Qərbi", 2004.
8. Sabir. Hophopnəmə. 2 cild. I cild. Tərtib edən Məmməd Məmmədov. Bakı, "Şərqi-Qərbi", 2004.
9. Qurani-Kərim. Ərəb dilindən tərcümə edənlər: Z.M.Bünyadov, V.M.Məmmədov. Bakı, Azərşər, 1992.
10. "Mizanül-Hükmət" (xülasəsi) Peyğəmbər(s) və İnamlar(ə)in mübarək hadisələri (Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş Üzrə Dövlət Komitəsinin 07 dekabr 2004-cü il tarixli DK-576 d sayılı məktubu ilə nəşrinə razılıq verilmişdir). İBR, Mədəniyyət Mərkəzi, 2009.

SABIR TAHIRZADE EDUCATOR OF SHARIA

Summary

The article considers the period in which the great satirist poet of Azerbaijan Mirza Alakbar Sabir was engaged in pedagogical activity. The poet teaching in schools also taught Sharia classes along with other disciplines and it was stated in the article with successive facts. Poet's love to God, his respectful attitude to Islamic values, his efforts to educate children and young people are mostly justified by examples written during the period of his pedagogical activity.

УЧИТЕЛЬ ШАРИАТА САБИР ТАИРЗАДЕ

Резюме

В статье рассматривается период педагогической деятельности великого поэта-сатирика Азербайджана Мирзы Алекбер Сабир. Также указываются убедительные факты преподавания поэтом в школах наряду с другими дисциплинами уроков по шариату. Любовь поэта к богу, почтительное воспевание исламских ценностей и их привитие детям и молодежи обосновываются примерами из произведений, написанных в период его педагогической деятельности.